

PÁKEI LAJOS* KÉZIRATOS ÖNÉLETÍRÁSA

Kolozsvár egykori főépítésze, Pákei Lajos (1853–1921) nem tartozott a vallomások alkotóművészek közé. Írásos hagyatéka néhány könyvatos sokszorosítású tankönyvet számlál, s a kor sajtójában is csak ritkán fedezhetjük föl aláírását egy-egy szakközlemény, közügyi állásfoglalás alatt. Ideje, s talán ráérzése sem volt az írásra. Attól kezdődően, hogy külföldi tanulmányai után 1880-ban szülővárosába hazatért, megszakítatlan munkában, újabb és újabb feladatok lelkiismeretes fővállalásában teltek évei. Az erdélyi részekben úttörő feladatok megoldása várt rá: a polgárosodó Kolozsvár kommunális igényeinek alapszintű átgondolása és megépítése, az első szakszerű építészeti fölmérések és lejtmerések (azaz topográfiai ábrázolások), maga a sokirányú tervező-építőmunka, s nem utolsósorban az erdélyi műszaki oktatás megszervezése. Örökös munkában – mint vallja – így élt egy életen át, s a zene és képzőművészetek szeretetén túl más szórakozásra, társadalmi kapcsolatteremtésre ideje nem maradt.

Élete utolsó hónapjaiban fogott csak tollat, hogy „míg emlékében tarthatja”, számot adjon pályájáról. Nem irodalmi igénnyel íródott ez a számvetés, mondatai néhol csiszolatlanok, rövidítései következetlenek, ám izgalmas mégis amit ír, mert kor- és pályarajz egysége bontakozik ki soraiból.

Negyven évig szolgálta Pákei Lajos Erdély fővárosának épülését. Mikor pályára lépett, még „pallér foglalatosság” volt az építészet, s amikor „fegyverdurranások között” (egy rajzára így jegyezte fel) a sodró történelmi idők kivették kezéből mesterségének eszközeit, egy polgárosult nagyváros nézett elébe a meg nem sejtett sorsnak. Hogy olyanná alakult a város, amilyennek maradandó polgári értékeiben ma is ismerjük, abban neki múlhatatlan érdemei vannak. Értékeket mentett meg azzal is, hogy összegyűjtötte, megsemmisíteni nem hagyta a lebontott házak köveit, reneszánsz ajtóit, ablakait. Utolsó éveiben a város műemlékeinek fölmérési rajzait kívánta közzétenni. Kolozsvári háza, az egykori Mátyás utcában ma is álló villa, ahol Fadrusz János is vendégeskedett, a reneszánsz faragványok, feliratos kövek múzeumi lapidáriuma volt. Itt vetette papírra önéletrajzát, mely később, hagyatékának egyéb dokumentumaival, a kolozsvári levéltárba került. A feljegyzések kelte: 1921. január 12. A műemlékrajzait kiadásra készítő Pákei Lajos ugyanaz év március 23-án hunyt el tüdőgyulladásban.

A forrásértékű, kéziratosa önéletrajzot teljes terjedelmében (csupán betoldott jegyzetei összevonásával) bocsátom közlésre. Nem változtattam eredeti

* Bár ősei a *pákéi Tamás*, illetve a *pákéi Pákey* nevet használták, az építész (diplomáján, pecsétjén és aláírásain is) az *i* betűs változattal (Pákei) élt.

írásmódján sem. Szövegében csak a közérthetőséget zavaró egy-két bonyolult mondaton stilizáltam. Az Országos Műemléki Felügyelőség Magyar Építészeti Múzeumának 1983–1984-es Pákei Lajos kiállítása után e szöveg közreadásával kívánom a kutatók figyelmét a Pákei életmű monografikusan még föl nem tárt értékeire fölhívni.

Pákei Pákey Lajos műépítész életrajza

Született 1853 (Márc. 1.) évben, Kolozsvárt, a hol atyja Pákei Lajos kir. Főkormányiszéri valóságos titoknok volt.– Tanulmányait az unitárius főgimnáziumban 1872-ben végezte. 1870-ben Kriza János püspöksége idejében az Unitárius Egyh. Képviselő Tanács kinevezte az elemi osztályok rajzitanítójának, mely megbízásban 2 évig működött.

Pályaválasztás szempontjából csakis a „technikai” pálya érdekelt, és pedig az *Építészeti szakot* választottam (noha ez az akkori időben, mert tanulmányaimat, a Gimnáziumban első lévén s mindvégig „kitűnő”-vel végeztem –családtagjaim kivételével–nem talált helyeslésse–l, de nem csuda, mert akkoriban a „pallér” fogalma alatt ismerték e pályát –igazok volt, mert ezen pálya ismerésében ma is zavaros a fogalom).

Műegyetemi tanulmányaimat a budapesti Kir. József műegyetemen kezdtem meg 1872-ben. Az 1873-ik évben a Münchener Polytechnicumban folytattam s 1876 év végén a bécsi Képzőművészeti Akadémiára mentem és Cs. Kir. építészeti főtanácsos Báró Hansen Theophil iskolájába iratkoztam be, melynek 3 évi kurzusát végeztem.

Ezen idő alatt azon kiváló szerencse ért, hogy Hansen az akkoriban építés alatt levő Osztrák Parlamentnél elhelyezett saját műtermébe, illetve irodájába vett fel, hol alkalmam volt az építés és tervezési munkák legérdekesebb részeivel foglalkozni. Ez volt pályámon életemnek legszebb korszaka.–

Miután azonban a parlamenti építkezés befejezés felé közeledett abba a helyzetbe juttatott a sors, hogy szakpályám és családi kötelesség között kellett választanom– mint a családom egyetlen férfi tagja ez hazajöveletem tette elkerülhetetlenné. –Kolozsvár városnál megürült városi főmérnöki állásra a törv. hatósági bizottság bizalma folytán, megválasztottak Kolozsvár város főmérnökének. –Így kerültem haza szülővárosomba 1880-ban.

Tapasztalva azonban azt, hogy sokirányú adminisztrációs jellegű teendők időmet és munkásságomat teljes mérvben igénybe veszik, s így valódi édes pályámtól más irányba terelnek, miután számos, részben a város fejlesztéséből, részben saját kezdeményezésemből feladatok megoldását előkészítettem, kötelességérzetem nem engedett ezen hivatalomból előbb távozni. Jellemző azonban, hogy az akkori időben minő mérvű kívánalmak vetődtek a felszínre, abból a célból, hogy egy varázsütésre e város oly hirtelenibe egy teljes modern várossá fejlődjön. A feladatok nagy sorozata állott előttem megoldásra, melyek közül csak némelyeket említek u.m.: a város felmérése és lejtérése. Csatornázási, vízvezeteki műveletek; vízszabályozások, vashíd, utcanyitások, szabályozások. Közvágóhíd, vigadó, parki csarnokok tervezése, építése. Építési szabályrendelet és számos más oly műszaki feladatok kidolgozásai, melyeknek alapvetései részben kivételre nem kerülvén az Archivumot gyarapították,

mert a létesítésükre pénzalapok hiányoztak. –Ilyen akadályokon való munka és küzdelem nem segítettek, így állásomról lemondottam, ennek dacára a város fejlesztésének érdekében kifejtett munkásságom méltatásául Kolozsvár város tiszteletbeli főmérnökévé lettem kinevezve.–

Ekkor egyéni hajlamaimat követve szakismereteimet tanári pályán óhajtván érvényesíteni elvállaltam a „Földmív. Kereskedelmi és iparügyi M. Kir. Minisztérium” segélyezésével létesített „Építő fa- és Fémipari tanműhelyek, valamint közreműködéssel Kolozsvár által felállított Központi szakiparrajziskola” vezetését 1884. évtől kezdve.

Miután ebben az időben az iparoktatás ügye a kezdeményezés stádiumában volt, munkásságom súlyát a nevelés és tanügyi rendszer fejlesztésére fordítottam. Ezekből az intézményekből fejlődött ki néhány év múlva az u.n. Építőfa és fémipari szakiskola, mely intézet végleg államosítottván, annak igazgatótanári állásában lettem a M.Kir. Kereskedelmi Minisztérium [által kinevezve].

Miután egy ilyen iskola az erdélyi részeken mint új létesítmény számba jött, meg kell jegyezni, hogy azonnali megszervezése, életbe léptetése közben sokféle nehézségekkel kellett megküzdeni, hozzá véve, hogy akkoriban a szükséges tanerők sem voltak könnyen megtalálhatók, többrendbeli tantárgyakat kellett magamra vállaljak s hozzá hiányoztak több szaktantárgyak könyvei, ezek tananyagát magam kellett megírjam, s kéziratilag többszörösíteni, mely körülmény miatt ebben az irányban is nem csekély munkásságot kellett kifejtsék.

Hozzávéve, irodalmi működésnek következménye gyanánt, többrendbeli felolvasásokat kellett tartanom, melyeknek java része a helyi hírlapokban is megjelent.

A Kolozsvári Kereskedelmi és Iparkamara hathatós támogatásában részesülvén, a Szakiskolai intézmény régi keletű kiadványai között reá akadván gróf Schweinitz Gyula javaslatára egy „technológiai iparmúzeum” létesítése iránt, amely azonban akkoriban kivitelre nem került, de 1887. évben magamévá tevén ennek létesítése célját, kidolgoztam a szervezési szabályzatát s ezt követőleg ugyanezen évben a budapesti orsz. kiállítás alkalmával felhatalmazást nyervén műzeális tárgyak beszerzésére ez intézménynek alapja ezzel meg lett vetve. De mert ez intézmény a Szakiskolával bizonyos kapcsolatban szervezendőnek mutatkozott helyesnek, de mert mindkét intézmény eddigelé csak bérházakban volt elhelyezhető, most az a nehéz feladat várt megoldásra, hogy egy e célra épült állandó intézetben nyerjen mindkettő elhelyezést. A szerencsés véletlen erre is megadta az alkalmat. I. Ferencz József kolozsvári látogatásából kifolyólag a város törvényhatósági bizottságának egyik közgyűlése alkalmával arról tanácskozáskor, minként lehetne a látogatás emlékét megörökíteni?– Indítványtevő kész feleletre talált abban a célra megjelölő nyilatkozatomban, hogy ez hasznosabb célra nem fordítható, mint egy állandó épület létesítésére a fenn említett intézetek elhelyezésének céljából. –Miután az indítvány elfogadottat s bár különösnek tűnik fel, mint kitapasztalt városi főmérnök, nem kevesebb mint 10 rendbeli épülettervet készítettem a városnak arra alkalmas és megszerezhető telkeire.–Így sikerült egy a célra alkalmas telket kijelölni. Sajnos azonban– minként az rendesen történni szokott, az épületek területének, dacára minden fej-

lesztési irányérveimnek, csak felét nyerhettem meg, melynek látványos következményei rövid idő alatt be is bizonyultak.–

Az intézet „I. Ferencz–József iparmúzeum” címet viselte. 1896–ban állami kezelés alá vétetett, én kineveztettem ezen intézet igazgatójának.

Miután, miként ezt fennebb jeleztem, a Szakiskolával való használat mindkét intézmény fejlődése következtében szűknek bizonyult, az iparmúzeum részére az állam egy új épület építését engedélyezte, terveim szerint ez is felépült az átellenben levő városi telken két emelettsorral, s 1904. évben használatba vétetett. Ennek az épületnek bejárata a Szamos árok felé tervezett díszes hídon át vezet.

Az iparmúzeum reorganizáció következtében módosult amennyiben műipari, illetve iparművészeti irányzatot nyert azoknak a tapasztalatoknak alapján, melyeket 1904. évben szereztünk három szakiskolai igazgató társammal való kiküldetésben külföldi iparmúzeumokban való tanulmányúton és pedig a nürnbergi, kaiserslauterni, stuttgarti, karlsruhei, aacheni, bázeli, berni, winterthuri, St–galleni–iparmúzeumokban.

Meg kell ennek kapcsán említsem, hogy amint az iparoktatás ügy terére léptem, saját ismereteim gyarapítása céljából saját költségemen számos tanulmányi utakat [tettem], Bajor, német, francia, Angol, Sveiz, több ízben Olasz országokban, némely nagyobb városokban többszöri hosszabb ideig való tartózkodással, hogy azokon a gyakorlati életben a látottak és a tapasztalataimból eredő hasznos dolgokat nem mindig megfelelő mérvben vagy csak nehézségek leküzdésével tudtam érvényre juttatni, az valójában nem az én törekvésem hiánya, hanem javarészből a helyi viszonyok következtéből eredő okokban találnak indoklást.–

Ami ezek után az építészeti téren való munkásságomat illeti erre a helyi viszonyok a valóságban sajnos kevésbé voltak kedvezők.–A magánépítkezés kielégítést nyert a teljesen egyszerű, sablonos létesítményekben. Ezek megoldási módja elrendezést, de még kevésbé építészeti vagy művészeti kiképzést nem igényeltek. Külön tervet készíteni szokásba véve nem igen volt, még kevésbé ezt mint külön díjazandó műveletet tekinteni csak kivételesen fordult elé. –Nagyobb építkezések legtöbbszörre állami épületek tervei az ország fővárosából Budapestről származtak le kivitelre a különböző tárczák bireaujaiból, így Kolozsvár számos középületei budapesti jellegűek, ennek következtében speczifikus erdélyi jelleg, valamely önálló styl ki nem fejlődhetett, holott hajdani építkezések részleteiben nem egy megszívlelendő motívum kínálkozott alkalmazásra, de ezek itt–ott elrejtve századok álmait aludták s rendre pusztultak. Ugyanílyen sorsban részesültek a vidéken számos eredeti, művészi motívumok is, holott a közvetlen környék gazdag tárházát képezte volna a felhasználásnak. Ezek megbecsülése azonban, a szépnek felismerése, az oktatás vagy kioktatás szükségességét vonta volna maga után. Ez hiányzott, s hiányzik ma is.

Akadnak egyesek építészeteink közül kik e téren szép eredményeket mutattak fel, távolabbi erdélyi vidékeken, de Erdély fővárosában megfelelő talajra ők sem találhattak.

Mint építész tervezéssel is foglalkoztam; természetesen nem olyan mérvben, miként óhajtottam volna, holott nekem e pálya a hozzá való ragaszkodáso-

mat illetőleg mindezek felett álló. Hogy azonban eredményeket érjek el, azért rendkívüli munkásságot kellett kifejtsek. Meg kell azonban jegyezmem, hogy tervezési munkáimban nem csak az idő feszélyezett, hanem az a körülmény is, hogy a kiviteli részletek, illetve munkatervek gondos megtervezésére és elkészítésére is nagy súlyt helyeztem e miatt rendszeren a különféle iparágbeli vállalkozásokkal, építómesterekkel kellett számtalanszor ellentétben jöjjek, kik munkájokat a helyi szokásos módszerektől eltérőleg szintén gondosabban kellett kivitelre juttassák, mely viszont a vállalati költséget terhelte.–

Hozzájárultak ehhez még számos nehezítő körülmények, mert én rendszeren olyan építészeti munkákhoz juthattam, amelyekre túl csekély összegek voltak fordíthatók. Csekély összegekből való létesítmény pedig a legnehezebb feladatok közé tartozik. Sajnos nekem rendszeren ez jutott osztályrészül, mert hát a viszonyok ilyenek voltak. Tervező „építőművészet” s ezzel az építész sorsa – építő mesterség, illetve vállalat nélkül *itt* nem életpálya s ma sem az.

Ebből fejlődött ki alaptermészetem, illetve törekvésem, hogy minden pillanatot felhasználjak. –Nyugodtan elmondhatom, hogy így is éltem egy életen keresztül. Hogy ez nem volt éppen helyes, azt csak most e korban kellett tapasztaljam, mert érzem, elszigetelté lettem a társadalomban. –A szükséges szórakoztatásomra és szellemi élvezetem kielégítésére a képzőművészet és zene cultiválása teljes mérvben kielégített.

Ezek dacára nem hanyagoltam el a társadalomban sem résztvenni, olyan aktiókban, amelyek bizonyos nemes czélokra tűztek ki feladatokat. Ezt tanúsíthatják számos írások amelyek közül felsorolhatom a következőket:

1904 A Kolozsvári Zenetársaság igazgatósági tagjává választattam

1885 A városi tűzoltóegylet mérnökévé választattam

1885 A Kolozsvári Törvényhatósági bizotts. tagjává választ

1909 Ugyanez

1910 A Kolozsv. Mérnök és Építész Egylet választm. tagjává

1880 A Sétatér–Egylet választ.t.

1898 Erdélyi Kárpátégylet választmányi tagj.

1898 A Kol. Szépítő–egylet vál. tagjává

1903 Az Unit. Zsinati Főtanács 6 évre Egyh. Tanácsossá választ.

1899 Az erdélyrészi „Szépművészeti Társaság” alelnökévé választ.

Sőt azt is itt jegyzem fel –míg emlékemben tarthatom, hogy az első, rendszer quartettjeim Dr. Kolozsvári János orvos, Koncz Dani pénzügyi titkár, Rozenthal (később a bécsi opera primhegedűse) és még az opera 2 tagjával házi quartettjeim voltak. Budapesten szintén. Münchenben, Bécsben kiváló erővel az operából. Münchenben rendszer triókat legtöbbször Benczúr Gyula akad.prof. festőművésznél játszottunk, melyben neje Gabriel Max hírneves festőné testvére zong., Benczúr hegedűt játszott és violoncellt. ...Kolozsvárt állandó, rendszer quartetem volt. Működő tagjai Geiger Albert, Rigó Anna, Budai Kálmánné, nőm, Danogán Valéria... Állandó tiszteletbeli hallgatója Brassai bácsi stb.

Építészeti tevékenységemnek csekély számú sorozatát az alábbiakban sorolhatom fel, mint olyanokat, melyek tényleges kivitelre kerülhettek.–

Az itt u. nev. „Sétatéri őrház” Kolozsvárt (Az első munka)

A városi kővágóhíd Kolozsvárt

A sétatéri un., Kioszk épület Kolozsvárt
 A sétatéri Korcsolya csarnok Kolozsvárt
 Ugyanott a parkban a „szökőkút” (Maetz alaprajzi tervei alapján)
 A Kereskedelmi Akadémia (ugyanebben saját tervem az Emléktábla,
 olasz renaiss. styl) Kolozsvárt
 Az Áll. Építő, fa és fémipari Szakiskola Kolozsvárt
 Az áll. M. kir. I. Ferencz József Iparmúzeum Kolozsvárt
 Az unitárius Kollégium Kolozsvárt
 A „nemzeti szálloda”, később „New York szálloda” Kolozsvárt
 A görögkatolikus fiúiskola és Főesperesi lakás Kolozsvárt
 Dr. Farkas Géza ház átalakítás Kolozsvárt
 Dr. Weisz Miksa-háza Fürdő utca elein Kolozsvárt
 Merza Lajos háza Kolozsvárt
 Fekete Gábor kir.tábl. elnök háza Kolozsvárt
 Petelei István, író háza Kolozsvárt
 Frankis István háza Kolozsvárt
 A Főtéri Róm. Kath templom körüli park terület bekerítése Kolozsvárt
 A Mátyás király ház felvételi műveletei és az ajtók (kapu) régi modorú
 művasalási terve valamint a külső homlokzaton a bronz-emléktábla (Jegyzet:
 A ház külső restaurálási terve nem tőlem való). Kolozsvárt
 Saját ház –Majális u. Kolozsvár

Vidéki építkezések, melyek kivitelre kerültek

Bánffyhungyadi kórház
 Mócsi kórház
 Béldi Tivadar háza Bodolán
 Urmánczy János villája Borszéken
 Báró Bornemisza háza Várhegyen
 Gróf Teleky Domokos vadászlak Órbók (N.Enyed m.)
 Ugron István kastélya Mezőzáh
 Takarékpénztár épül D. Szentmárton
 Gróf Teleki László kastély átalak. Sáromberke (Hosszúfalu?)
 Sándor János ház átalakítás Kiskapus
 Korbuly Bogdán lakóház homlokzati átalakít. Lompert.
 Korbuly József üzl. ház Csucsá
 Zeyk-ház homlokzati kiképzés Kolozsvárt
 Pataky László háza Dézsfalva [=Décsfalva]
 Dr. Szentmiklósi László háza Dicsőszentmárton
 Dr. Farkas Géza nyaralója Magurán
 Fadrusz János szobrász művész műterme és lakóháza Budapest (Nap-
 hegy)
 A Székelykeresztúri unit. főgimnázium

Templomok

A bölöni unitárius templom
 A martonosi unitárius templom

A dicsőszentmártoni római kat. templom
Az udvarhelyi unitár. templom
A vadadi unit. templom.
A magyarsárosi unitár. templom
A tordai unitár. templom belső átalakítása
A kövendi unit. templom átalakítása...beli műbeccsel bíró ornam. fest-
ményeinek szakszerű restaurálásával (Ürmösyné Benczúr Elsa által)

Ezeket kívül tervezetben

A déva várhegyen építendő unitárius imaház, ebben ór és papi lak.
A fogarasi imaház és papilak
A kisadorjáni unitárius templom
A brassói unitárius templom, papilak egyházi tanácsteremmel.
A bodosi unitárius templom 1910
A járai unit. templom

Síremlékek és műtárgyak

Kéler Ilona színművésznő síremléke Kolozsvár
Brassai Sámuel síremléke Kolozsvár
Berde Mózes síremléke Kolozsvár
Barcsay erd. fejedelem síremléke Kozmatelken
Erzsébet királynő emléke Kolozsvár

A Mátyás–király ház régi alaprajzi és régi felépítményének felvételei –
kapcsolatosan közcélú kibővítésével. Ugyanitt az összes ajtók kaputervei
díszvasalásaikkal, melyek kivitelre is kerültek, valamint a homlokzati falra al-
kalmazott bronz emléktábla, melyet ered. nagys. részletrajzának alapján Zala
György szobrászművész mintázott.

Dávid Ferencz síremléke a dévai várromnál (szétrombolták 1919)

Szamosújvárt izraelita templom oltára

A főtéri templom körüli park és körülkerítési létesítmény tervezete. Meg
kell azonban jegyezni, hogy az utóbbi méreteiben –távollétem alatt bizott-
ságilag reducalt méretekbe lett kivitelezve, megrendelve s elkészítve.

A „Mária Terézia királynő” pozsonyi emlék talapzatának architektonikus
kiképzése Fadrusz János szobrász gipszmintája alapján.

A kolozsvári Mátyás király szoborcsoport talapzati felépítményének
ugyancsak a Fadrusz János alapterve, illetve gipsz mintája szerint, architekto-
nikus és szerkezeti terve, munkatervei és művezetési munkája. Ugyancsak ez-
zel kapcsolatban a leleplezési ünnepély alkalmára készítettet bizotts.
bronz–majolika–művű jelvénytervezete.

Kivitelre került több beillesztett műiparilag tervezett „emléktábla”, ezek
közül „Az Erdélyi Magyar Nemes színjátszó társaság” 100 éves ünnepét jelző
(1792–1892) fekete márványlap és fehér bácsitoroki kőből keretezett tábla.

A Szakiskola és iparmúzeum és unitárius két kollégiumok összes bútor-
zati berendezéseinek tervei stb.

(Kivitelre nem került terveim közül: A Trencsin–téren 24 lakóház építési
terve; –Nagyszebeni Főgimnázium; –több kolozsvári magánház; tordai taka-

rékpénztár; –szászvárosi ev.ref. főgimnázium;– kolozsvári Vigadó; – Kolozsvár városház–terve.)

Évekkel ezelőtt feltűnt nekem, hogy régi eredetű házak némelyikében a XV. és XVI. századokból eredő feliratos ajtókeretek meg ablakkeretek vannak vastag mészrétegekkel borítva, javarészből keskeny udvari szárnyépület részekben, további vizsgálatom alapján megállapíthattam, hogy ezek régi eredeti, fennmaradt renaissance emlékek (azok némelyike meg román stíl jellegű motívumokkal vegyítve), melyekkel akkoriban mondhatni senki nem törődött.–

Elhatározván, hogy érdemes lesz azokról méretes felvételeket eszközölni, annival inkább, mivel az egyes tagozatoknak és ornamentális kiképzéseknek eddig nem látott szokatlan móddal való összeállítását észleltem.– A felvételi munkámat azonban rendkívüli elfoglaltságom miatt félbe kellett hagynom, s hosszú évek után most a háborús időkben az építkezések megszüntével reá akadva az eddigi felvételi rajzokra, elgondolva azt, hogy minő értékes kortörténeti műkincs megy veszendőbe, elhatároztam, hogy felvételeimet folytatva a gyűjtött anyagot most már legalább megfelelő móddal örökítem meg felvételi építészeti rajzokban és minden más e célra szolgáló eszközökkel– s mindezeket összefoglalva, közreadom.–

E mű – mely nagyobb méretű mintalapokból álland, – e címet nyeri „Kolozsvár Sz.K város építészeti műemlékei a XIV–ik századtól a XIX. század közepéig”.–

Az anyag összegyűjtését lehető rövid idő alatt befejezni remélem, ha azonban a jelen rendkívüli kiadási nehézségei és költségei ezen törekvésemben meg nem gátolnak– közreadni szándékozom.–

Kolozsvár 1921. január hó 12.

Irodalmi működésem:

„Építési szerkezetan”, „Építéstan”, „Építési alaktan”, „Építési anyagismeret–tan”–

„Az Erdélyrészi Technológiai Iparmúzeum megnyitása alkalmával írt hírlapi közlemény– a Kolozsvár című lapban.”

„A fa az építészeti történetében” (ugyanitt)

„A bölöni régi unitárius templom” (Keresztény Magvető).

PÁKEY LAJOS

NYÁRÁDY GÁBOR

BÖLÖNI FARKAS SÁNDOR VÉGRENDELETEI*

Nehéz volt elhinnem, hogy Bölöni Farkas Sándor (1795–1842) testamentumai még sehol nem jelentek meg is extenso, de még kivonatossan sem az eredeti szöveggel, hasonmás formában pedig semmiképp. Megannyi újabb és újabb forrást néztem át. Oly áttekinthetetlenül sok kisebb–nagyobb közlemény foglalkozik ugyanis a nevezetes *Utazás Észak Amerikában* írójával, a kolozsvári Gondoskodó Társaság, az ottani Casino és más egyletek alapítójával, hogy képtelenségnek látszott a végére jutnom. Nincs kizárva tehát, hogy valamely „eldugott” helyen mégiscsak publikálták őket. Mindazonáltal a fontosabb lelohelyek szorgos végigbongészése után megkockáztatom az állítást: az eredeti kéziratok teljes, hiteles szövege mindeddig nem látott napvilágot.

Valahány életrajz megemlékezik arról, hogy könyvtárát a kolozsvári Unitárius Kollégiumra hagyta, és a Gondoskodó Társaságban elhelyezett pénzét is könyvbeszerzésre, a könyvtáros javadalmazására szánta. De csak erről. Holott a végrendeletek egyéb szakaszai is sokat elárulnak a hagyatkozóról és környezetéről, a halála napján, utolsó óráiban zilált betűkkel papírra vetett írás pedig megrendítő hatással érzékelteti a végkifejlet tragikumát.

Alighanem fölösleges lenne itt akár csak címszószerűen is összegezni Bölöni Farkas munkásságát. Kiváló biográfusok tollából viszonylag jól ismert. Legfeljebb azzal a néhányuknál felbukkanó megjegyzéssel kell perbe szállnunk, hogy kora nem ismerte volna fel tehetségét, emberi nagyságát, hiszen haláláig csupán fogalmazó volt az erdélyi főkormányszéknél. Valójában mindkét haza visszhangozta a nevét, a Tudós Társaság tagsággal tisztelte meg mint a köztársasági, polgári demokratikus rendszer első hírhozóját az Újvilágból; Bajza, Döbrentei, Kazinczy, Széchenyi, Wesselényi baráti jobbot nyújtott neki, Erdély szellemi vezérkarába fogadta. Ami pedig a guberniumi állását illeti, ne felejtjük el, hogy akkoriban a főkormányszék a legtekintélyesebb hivatal volt Erdélyben, jeles férfiak, patinás családok tagjai versengtek ott egy-egy szerény helyért is.

Az 1839. évi *Schematismus Transsilvaniae* szerint Farkasnak egyazon beosztású (concipistae actuales, conceptus practicantes) társai voltak például homoródszentmártoni Bíró Pál, később a főkormányszéki levéltár főigazgatója; radnótfái Nagy Sámuel, utóbb titoknok, majd Bécsben az erdélyi udvari kancelláriánál referens, 1862–től a budapesti Nemzeti Színház igazgatója; pákei Pákei Lajos centumpater, az unitárius Egyház főtanácsosa, az Unitárius Kollégium felügyelőgondnoka Brassai Sámuellel együtt, élete végén guberniumi titoknok– és még folytathatnánk a sort. Nem jogos tehát lebecsülni Farkas hi-

* Megjelent az *Irodalomtörténeti Közlemények* 5-6. számában 1995-ben.